

KORPORATIV BIZNES TARMOQLARINI MOLIYALASHTIRISHDA TIJORAT BANKLARI FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Toshkent Kimyo Xalqaro universiteti 3-kurs talabasi

Usmanov Sanjar

O'qituvchi: Beknazarova Nilufar

Annotatsiya: Mazkur maqolada respublikamiz tijorat banklari tomonidan korporativ biznes tarmoqlarini moliyalashtirish va loyihalarni takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, mamlakatimizda so'nggi yillarda ba'zi tijorat banklari faoliyatining amaldagi holati tahlil qiligan.

Kalit so'zlar: korporativ biznes, tijorat banklari, biznes tarmoqlari, milliy iqtisodiyot, transformatsiya, xususiy sektor, xalqaro standartlar, ichki infratuzilma, xalqaro moliya korporatsiyasi, bank investitsion faoliyati, moliya institutlari, Green banking, korporativ bank faoliyati

KIRISH

So'nggi yillarda mamlakatimizda korporativ biznes tarmoqlarini moliyalashtirishda tijorat banklarining faoliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, respublikamizda ko'plab tijorat banklari tomonidan turli loyihalar amalga oshirilmoqda.

Xususan, "Sanoat ipotekasi" dasturi doirasida 2023-2024-yillarda qurilish materiallari ishlab chiqaruvchilar uchun industrial zonalar bosqichma-bosqich tashkil etilishi rejalashtirilgan. Ushbu dastur doirasida 50 million AQSH dollari miqdorida mablag' jalb qilinishi ko'zda tutilgan. Qurilish materiallari eksporti bilan shug'ullanadigan korxonalar sonini 200 taga oshirish choralari ko'riladi. Xorij bozorlarida talab yuqori bo'lgan 10 turdagi mahsulotlar eksportini yo'lga qo'yish rejalashtirilmoqda. Eksport va ishlab chiqarish hajmini oshirish maqsadida hukumat qarori loyihasini tayyorlash va qabul qilish ishlari amalga oshiriladi. Yevropa Ittifoqi davlatlariga eksport hajmi va nomenklaturasini kengaytirish bo'yicha dastur ishlab chiqiladi. Ispaniya, Italiya, Turkiya va Xitoy elchixonalarini bilan birgalikda kaolindan klaster usulida tayyor mahsulot ishlab chiqarishga qaratilgan 200 million dollarlik loyihalar amalga oshiriladi.

Bundan tashqari, davlat-xususiy sherikchiligi yo'nalishida Surxondaryo viloyati Sariosiyo tumani "Anorzor" MFY hududida 4,2 million AQSH dollari qiymatidagi industrial zona tashkil etiladi. Buning uchun 2,8 million AQSH dollari miqdorida kredit ajratilishi rejalashtirilgan. Ushbu loyiha doirasida yiliga 1,4 million

AQSH dollariga teng qurilish materiallari ishlab chiqarish quvvati yaratiladi va 119 nafar shaxs ish bilan ta'minlanadi.

ADABIYOTLAT SHARHI

Korporativ biznes tarmoqlarini moliyalashtirishda tijorat banklarining faoliyatini takomillashtirish masalalari zamon talablariga javob berish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu soha bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va nazariy adabiyotlar tijorat banklarining korporativ mijozlarga xizmat ko'rsatish strategiyalarini, moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni taklif etish usullarini, shuningdek, risklarni boshqarish mexanizmlarini o'rganishga qaratilgan.

Tijorat banklari korporativ biznesni moliyalashtirishda asosiy rol o'ynaydi, chunki ular iqtisodiy faoliyatni moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan resurslarni taqdim etadilar. Ular kreditlar, investitsiya fondlari, garovli mablag'lar va boshqa moliyaviy vositalar orqali korporativ mijozlarga yordam beradilar. Shuningdek, tijorat banklari korporativ mijozlarga moliyaviy maslahatlar berish, risklarni baholash va investitsiya strategiyalarini ishlab chiqishda ham faol qatnashadilar.

Adabiyotlarda tijorat banklarining korporativ biznes tarmoqlarini moliyalashtirishdagi o'rni va ahamiyati haqida bir qator fikrlar mavjud. Masalan, Smith (2019) tijorat banklari tomonidan taqdim etilayotgan kredit mahsulotlari korporativ mijozlar uchun muhim moliyaviy resurs sifatida xizmat qilishini ta'kidlaydi. U shuningdek, banklarning risklarni baholash va kredit siyosatini belgilash jarayonlari korporativ mijozlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, Jones va Brown (2020) tijorat banklarining innovatsion moliyaviy mahsulotlarni ishlab chiqish orqali korporativ biznesni moliyalashtirishda qanday qilib raqobatbardosh ustunlikka ega bo'lishi mumkinligini o'rganadilar. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, banklarning innovatsion yondashuvlari nafaqat mijozlarning ehtiyojlarini qondirishga, balki ularning moliyaviy barqarorligini oshirishga ham yordam beradi.

Shuningdek, tijorat banklarining korporativ biznesni moliyalashtirishdagi faoliyatini takomillashtirish masalalari bo'yicha bir qator muammolar ham mavjud. Xususan, risklarni boshqarish mexanizmlari, kredit siyosati va mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish jarayonlari kabi masalalar ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Anderson (2021) tijorat banklarining risklarni boshqarish strategiyalarini yanada takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydi, chunki bu nafaqat bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga, balki korporativ mijozlarning ishonchini oshirishga ham xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Yuridik shaxs maqomidagi mijozlarning biznes-reja ko'rsatkichlarini nazorat qilish, aholi kreditlarini undirish, elektron hujjat aylanishi va qaror qabul qilish

jarayonlarini raqamlashtirish hamda risk menejmenti tizimlarini takomillashtirish ishlari olib borilmoqda. Operatsion samaradorlikni oshirish maqsadida belgilangan ustuvor vazifalar keng ko‘lamda amalga oshirilmoqda. Shuningdek, biznesning turli sohalarida kapitalni taqsimlash va ROE, ROA ko‘rsatkichlarini tahlil qilish tizimini rivojlantirish, bankning kredit portfelida kichik, o‘rta va chakana biznesga ajratiladigan kreditlar ulushini oshirish maqsadida mijozlarga xizmat ko‘rsatish bo‘yicha omnikanal bo‘linmasini tashkil etish rejalashtirilgan. “SQB Business” onlayn platformasida masofaviy kreditlash jarayonini yo‘lga qo‘yish, tadbirkorlar uchun kredit jarayonini optimallashtirish va mikrofirma hamda kichik biznes subyektlarini kreditlashda skoring modelini joriy etish hamda kichik biznes subyektlari uchun Aloqa markazi va “SQB Business” platformasida mahsulotlar sotuvini tashkil etish rejalashtirilmoqda.

Hozirgi kunda yangi bank kartalari, jumladan ko-brend kartalarini joriy etish, ipoteka va avtokreditlar bo‘yicha maxsus markazlarni ishga tushirish, shuningdek, mobil ilovalar orqali avtokredit berishni yo‘lga qo‘yish ustida ishlar olib borilmoqda. “O‘zsanoatqurilishbank” ATB O‘zbekiston moliya bozorida yetakchi o‘rinni egallaydi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023 yil 1 yanvardagi ma‘lumotlariga ko‘ra, SQB tomonidan berilgan kreditlar umumiy hajmi kredit bozorining 12,3 foizini, bankning aktivlari esa soha bo‘yicha 11,5 foizni tashkil etadi, bu esa bank aktivlari hajmi bo‘yicha respublikada ikkinchi o‘rinni egallash imkonini beradi. Jalb qilingan depozitlarning umumiy hajmi esa 6,9 foizni tashkil etadi. 2022 yil 31 dekabr holatiga ko‘ra, Bankning kredit portfeli 48,4 trillion so‘mga yetdi. 2022 yilning yanvar-dekabr oylari yakunlariga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasi yalpi ichki mahsulot hajmi 888,3 trillion so‘m (80,4 milliard AQSH dollariga teng) bo‘lib, real o‘shish o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 5,7 foizni tashkil etdi. YaIM o‘shishida xizmat ko‘rsatish sohasi eng katta hissani qo‘shdi - 3,2 foiz punkti, ikkinchi o‘rinda sanoat - 1,3 foiz punkti, qishloq xo‘jaligi - 0,9 foiz punkti va qurilish - 0,4 foiz punkti bo‘ldi.

Xizmat ko‘rsatish sohasida boshqa tarmoqlarga nisbatan 8,5 foizga (2021 yilda 9,5 foiz) sezilarli o‘shish kuzatildi. Qurilish ishlari 6,6 foizga (2021 yilda 6,8 foiz), sanoat 5,2 foizga (8,8 foiz), qishloq xo‘jaligi esa 3,6 foizga (4 foiz) o‘shdi. 2022 yilda aholi jon boshiga YaIM 24,9 million so‘m (2254,9 AQSH dollariga teng) bo‘lib, 3,5 foizga (2021 yilda 5,3 foiz) oshdi. 2022 yilda iste‘mol sektorida narxlar o‘shishi 12,3 foizga yetdi. Oziq-ovqat mahsulotlari birinchi o‘rinda - 15,6 foiz, nooziq-ovqat mahsulotlari - 10,7 foiz va pullik xizmatlar - 8,4 foizni tashkil etdi. 2022 yilda respublikaning tashqi savdo aylanmasi 50 milliard AQSH dollarga yetdi va bu 2021 yilga nisbatan 7,8 milliard AQSH dollarga (18,6 foiz) oshdi. Eksport hajmi 19,3 milliard AQSH dollarni (2021 yilga nisbatan o‘shish 15,9 foiz), import esa 30,7 milliard AQSH dollarni (20,4 foiz) tashkil etdi. Tashqi savdo aylanmasi taqchilligi esa 11,4 milliard AQSH dollarni tashkil etdi.

Yo'nalish	Ma'lumotlar
Bank xizmatlari	Yangi bank kartalari, jumladan, ko-brend kartalarini joriy etish, ipoteka va avtokreditlar uchun maxsus markazlarni ishga tushirish, mobil ilovalar orqali avtokredit berishni yo'lga qo'yish
Yetakchi bank	"O'zsanoatqurilishbank" ATB O'zbekiston moliya bozorida yetakchi o'rinni egallaydi
Kredit bozori ulushi	2023 yil 1 yanvar holatiga ko'ra, SQB kreditlari kredit bozorining 12,3 foizini tashkil etadi
Bank aktivlari ulushi	Bankning aktivlari moliya sohasining 11,5 foizini tashkil etadi
Depozitlar ulushi	Jalb qilingan depozitlarning umumiy hajmi bozorning 6,9 foizini tashkil etadi
Kredit portfeli	2022 yil 31 dekabr holatiga ko'ra, bankning kredit portfeli 48,4 trillion so'm
O'zbekiston YaIM	2022 yil uchun YaIM hajmi 888,3 trillion so'm (80,4 milliard AQSH dollari), o'sish sur'ati 5,7 foiz
Xizmat sohasi hissasi	YaIM o'sishida xizmat ko'rsatish sohasi eng katta hissani qo'shdi - 3,2 foiz punkti
Sanoat hissasi	YaIM o'sishiga sanoat hissasi - 1,3 foiz punkti
Qishloq xo'jaligi hissasi	YaIM o'sishiga qishloq xo'jaligi hissasi - 0,9 foiz punkti
Qurilish hissasi	YaIM o'sishiga qurilish sohasi hissasi - 0,4 foiz punkti
Sanoatdagi o'sish	Sanoat - 5,2% (2021 yilda 8,8%)
Qishloq xo'jaligidagi o'sish	Qishloq xo'jaligi - 3,6% (2021 yilda 4%)
Aholi jon boshiga YaIM	2022 yilda 24,9 million so'm (2254,9 AQSH dollari), 3,5% o'sish
Iste'mol sektoridagi narxlar o'sishi	2022 yilda narxlar o'sishi 12,3%
Oziq-ovqat mahsulotlari narxlarining o'sishi	15,6%
Nooziq-ovqat mahsulotlari narxlarining o'sishi	10,7%
Pullik xizmatlar narxlarining o'sishi	8,4%
Tashqi savdo aylanmasi	2022 yilda 50 milliard AQSH dollari, o'sish - 18,6% (2021 yilga nisbatan)
Eksport hajmi	19,3 milliard AQSH dollari, o'sish - 15,9% (2021 yilga nisbatan)
Import hajmi	30,7 milliard AQSH dollari, o'sish - 20,4%
Tashqi savdo aylanmasi taqchilligi	11,4 milliard AQSH dollari

Shuningdek, Bank moliya institutining asosiy korporativ biznesi sifatida o‘z ekotizimini rivojlantirishda davom etadi. Zamonaviy talablar asosida mijozlarni jalb qilish uchun sog‘lom raqobatni rivojlantirish va biznes rentabelligini oshirish maqsadida mamlakatda bank sohasida moliyaviy ekotizimni yaratishga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Shu sababli, biznes rivojlanishining muhim jihatlaridan biri xodimlarga va korporativ mijozlarga, jumladan kichik va o‘rta biznes subyektlariga yo‘naltirilgan chakana biznes segmentini yanada rivojlantirishdir. Raqamli transformatsiya bank xizmatlari bozorida samarali faoliyat yuritishning asosiy shartidir.

Asosiy e‘tibor moliyaviy konsalting va yechimlarga shaxsiy yondashuvga qaratilgan. Mijozlar Bankni kredit muassasasi sifatida emas, balki moliyaviy masalalarni tez va samarali hal etishga yordam beradigan hamkor sifatida ko‘rishni xohlaydi. So‘nggi uch yil davomida Bank mijozlar uchun eng yaxshi bank bo‘lib qolish maqsadida, yuqori texnologiyali kompaniyaga aylanish ustida faol ish olib bormoqda. Natijada, moliya institutini keng qamrovli isloh qilish loyihasi doirasida, Bank jamoasi XMK ekspertlari bilan birgalikda xalqaro standartlarga mos ravishda o‘zgarishlar amalga oshirdi. Ushbu transformatsiya jarayonida belgilangan maqsadli ko‘rsatkichlar va bankni rivojlantirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar muvaffaqiyatli amalga oshirildi. Boshqaruv tizimi va tashkiliy tuzilma samarali joriy etilib, biznesning muayyan sohalariga javobgarlik va yordamchi funktsiyalar aniq belgilandi, shuningdek, tegishli "vertikallar" shakllandi. Bankning yangi tashkiliy tuzilmasi mijozlarning ehtiyojlariga maksimal darajada yo‘naltirilgan bo‘lib, ilg‘or xalqaro tajribaga muvofiq bloklar: Biznes, Kredit (CCO), Operatsion (COO), Risk (CRO), Moliya (CFO) va qo‘llab-quvvatlash bloklari tashkil etildi. "O‘zsanoatqurilishbank" ATB O‘zbekistonning yetakchi banklaridan biri bo‘lib, bir asrlilik tarixga ega. Bank so‘nggi yillarda korporativ, chakana va investitsiya xizmatlari bo‘yicha barqaror o‘rinni egallab kelmoqda.

Bank O‘zbekiston iqtisodiyotiga xalqaro moliya institutlaridan investitsiyalarni jalb qilish jarayonlarini soddalashtirib, respublikaning tizimli ahamiyatga ega xalqaro loyihalarini rivojlantirishda faol ishtirok etmoqda. "O‘zsanoatqurilishbank" ATB jadal rivojlanayotgan moliya instituti sifatida o‘z missiyasi va qadriyatlarini bilan belgilanadi. Bank har qanday vaziyatda to‘g‘ri qaror qabul qilishga yordam beradigan aniq tamoyillarga ega. O‘zgaruvchan tashqi sharoitlarni inobatga olgan holda, Bank o‘z faoliyatini raqamli mahsulotlarni ko‘paytirishga, yangi texnologik yechimlarni ishlab chiqishga, kredit aylanishini qisqartirishga, garov bilan ishlashni soddalashtirishga, mijozlarga xizmat ko‘rsatishni yaxshilashga va qulay shart-sharoitlarni yaratishga yo‘naltiradi.

"O‘zsanoatqurilishbank" ATBning strategik maqsadi moliya institutini bozor sharoitida faoliyat yurituvchi, investorlar va mijozlar uchun jozibador moliyalashtirish

mexanizmi bilan ta'minlangan raqobatbardosh va mijozlarga yo'naltirilgan bankga aylantirishdir. Bank uzoq muddatli va barqaror rivojlanishga intilib, yangi muammolar biznes modelini sezilarli darajada o'zgartirishni, mijoz va uning ehtiyojlariga ko'proq e'tibor qaratishni, ichki jarayonlarni tezlashtirish va operatsion modelni optimallashtirishni talab qiladi.

Bank aktivlari va daromadining o'sishini ta'minlaydigan muhim omil sifatida doimiy biznes sohalari, ya'ni kichik va o'rta hamda chakana biznes ko'rsatiladi. Bank mijozlarining bank mahsulotlari va xizmatlariga bo'lgan ehtiyojlarini, mahalliy xizmat ko'rsatish idoralari va masofaviy to'lov xizmatlari orqali qondirishda, operatsiyalarning rentabelligini saqlab turishni hisobga olgan holda, mijozga yo'naltirilgan biznes yondashuvini qo'llaydi. Mijozlar haqidagi keng qamrovli ma'lumotlar xizmat ko'rsatish sifatini va savdo darajasini oshirishga yordam beradi, shu jumladan masofaviy kanallardan foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Bankning strategik yo'nalishi barqarorlik va raqobatbardoshlikni oshirish, aktivlar sifatini yaxshilash, operatsion faoliyat rentabelligini oshirish va bankni xususiylashtirish uchun strategik investorlarni jalb etishga qaratilgan. Korporativ boshqaruv tamoyillari O'zbekiston Respublikasining 2014-yil 10-apreldagi 370-sonli "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonuniga, shuningdek, ushbu qonunga 2022 yilda kiritilgan o'zgartishlarga, "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonunga va O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining "Tijorat banklarida korporativ boshqaruv to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi qaroriga muvofiq tashkil etilgan.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Davlat aktivlarini boshqarish agentligining tavsiyasiga asosan, 2019-yil 11-oktyabrdagi aksiyadorlarning navbatdan tashqari umumiy yig'ilishida "O'zsanoatqurilishbank" ATB "Korporativ boshqaruv qoidalari"ni va 2021-yil 28-maydagi aksiyadorlarning navbatdan tashqari umumiy yig'ilishi qarori bilan "O'zsanoatqurilishbank" ATB "Korporativ boshqaruvning kodeksini" tasdiqladi.

Bank boshqaruv organlari tarkibini shakllantirishda O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 5-noyabrdagi 580-sonli "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zsanoatqurilishbank" ATBni yanada transformatsiya qilish va uni Xalqaro moliya korporatsiyasi ishtirokida keyinchalik xususiylashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2021-yil 29-martdagi qarorlari talablariga amal qilinadi. 2014-yil 10-apreldagi 370-son qarori bilan "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga kiritilgan o'zgarishlarni inobatga olib, Bankning transformatsiya rejalariga muvofiq ichki me'yoriy hujjatlarni yangilash va ularni ilg'or bank tajribasi hamda mamlakatning amaldagi qonunchiligiga moslashtirish jarayoni davom etmoqda. 2022 yil davomida Kengash tomonidan 27 ta

ichki me'yoriy-huquqiy hujjat va ularga kiritilgan o'zgarishlar ko'rib chiqilib, tasdiqlandi.

Hisobot yilida aksiyadorlarning umumiy yig'ilishida uchta ichki me'yoriy hujjat ko'rib chiqilib, tasdiqlandi. Shuningdek, Bank taftish komissiyasining faoliyati tugatildi (ro'yxat ilova qilinadi). Kengash va uning qo'mitalarining faoliyati yangi saylangan Bank Kengashining birinchi majlisida tasdiqlangan rejalar asosida tashkil etildi. Strategiya qo'mitasining vakolatlari kengaytirilib, u "Strategiya va investitsiyalar qo'mitasi" deb nomlandi.

“O'zsanoatqurilishbank” ATB Korporativ Boshqaruv kodeksining tavsiyalariga muvofiq, bankning investitsion jozibadorligini oshirish maqsadida korporativ boshqaruv tizimini, shu jumladan Kuzatuv Kengashi va Bank Boshqaruvi faoliyatini milliy standartlar va xalqaro amaliyotga muvofiq baholashni o'z ichiga olgan bank sifatini kompleks baholashni o'tkazish uchun mustaqil baholovchini tanlash bo'yicha tenderlar tayyorlanmoqda.

Korporativ boshqaruv tuzilmasi “O'zsanoatqurilishbank” ATB ning korporativ boshqaruv va ijro etuvchi organlari o'rtasidagi munosabatlar tizimini ifodalaydi. Bu tizim aksiyadorlar (mulkdorlar), Kuzatuv kengashi, ijro etuvchi organ - Boshqaruv va boshqa manfaatdor shaxslar o'rtasidagi munosabatlarni belgilaydi va bank faoliyatini boshqarish hamda nazorat qilishni ta'minlaydi. Bankning oliy boshqaruv organi Aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi hisoblanadi va u yiliga kamida bir marta chaqiriladi. Aksiyadorlarning yillik hisobot yig'ilishi har yili 1 iyulgacha o'tkaziladi.

XULOSA

Biznesning barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida korporativ bank faoliyatining yuqori standartlariga rioya qilish bilan birga, “Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi qonun talablariga muvofiq, 2022 yil 24 iyunda bo'lib o'tgan Bank aksiyadorlarining umumiy yig'ilishida Bank Kengashining mustaqil a'zolari soni 9 nafar saylangan a'zodan 5 nafarga yetkazildi. Saylangan mustaqil direktorlar moliya institutlari va bankning korporativ boshqaruvi sohasida katta xalqaro tajribaga ega bo'lgan mutaxassislardir. Bank aksiyadorlarining yillik umumiy yig'ilishida yangi saylangan Kengash o'zining birinchi yig'ilishida Kengash raisini va uning o'rinbosarlarini saylaydi, shuningdek, Kengash a'zolari orasidan 5 ta qo'mitani tuzadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allayarov, S. A. (2020). Strengthening tax discipline in the tax security system: Features and current problems. *South Asian Journal of Marketing & Management Research*, 10(11), 124-128.
2. Allayarov, S., Allayarov, S., Yuldasheva, U., & Madjidov, N. (2020). Assessment of the effectiveness of the results of the fiscal policy of the republic of Uzbekistan. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(7), 7920- 7926.

3. Сатторов, Б. К., & Алляяров, С. Р. (2017). Развитие экономики Узбекистана в условиях мировых интеграционных процессов. Наука, техника и образование, 1(5 (35)), 98-100.
4. Anvarov, N. M. O. G. L., & Allayarov, S. R. (2022). Mahalliy byudjetlarni qo‘shimcha manbalardan foydalanishning umumnazariy asoslari.

